

Konståkning ur ett genusperspektiv

Maskulinitet och femininitet i kvinnlig och manlig singelåkning

Anna Maria Hellborg

Institutionen för idrottsvetenskap, Malmö högskola

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org/articles/hellborg/hellborg110216.html
(ISSN 1652-7224), 2011-02-16

Copyright © Anna Maria Hellborg 2011. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Tidigt under hösten 2010 uppmanades examinatorer och handledare vid svenska universitet och högskolor att nominera uppsatser till en uppsatsävling arrangerad av World Village of Women Sport (WVWS). Temat skulle förstås vara idrott och kvinnor eller idrott och genus. Två priser om 10 000 kronor skulle delas ut, varav en inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga området. Under hösten utvaldes och korades tre pristagare – det blev helt enkelt alltför svårt för juryn att välja mellan de olika bidragen. Idrottsbegreppet tolkades brett i alla uppsatser som nominerades, och de tre pristagarna har skrivit om idrottsplatsarbetare, konståkning respektive tränarutbildning. Forskningsfrågor om arbete, kvinnors hela livssituation och hur vi tolkar kropp och rörelse belyser från flera olika perspektiv förhållanden och villkor för kvinnor och idrott. Andrapriset på 4 000 kronor vanns av Anna Maria Hellborg för uppsatsen ”Konståkning ur ett genusperspektiv: Maskulinitet och femininitet i kvinnlig och manlig singelåkning”, som lades fram på det idrottsvetenskapliga programmet vid Malmö högskola. – De tre pristagarna erbjöds att skriva om sina uppsatser till artiklar för publicering på idrottsforum.org. Alla ville vara med, och här presenteras andrapristagarens bidrag.

En av de internationellt sett verkligt stora publiksporerna är konståkning, en tävlingsidrott med gamla anor. Redan kring 1830 bildades London Skating Club, och de första stegen mot den moderna konståkningen togs. 1891 hölls det första Europamästerskapet, fem år senare avhölls det första världsmästerskapet i St. Petersburg. 1908 blev konståkning en olympisk gren, 16 år före de första vinterspelen. Norge och Sverige har haft framgångsrika åkare, från Norge Sonja Henie, från Sverige Ulrich Salchow och Gillis Grafström – men detta var många år sedan. Förutom singelåkning finns numera både paråkning och isdans, men det är damernas och herrarnas singelåkning som ådrar sig störst uppmärksamhet. Sporten ställer stora och delvis motstridiga krav på utövarna; det handlar om att kombinera fysisk styrka, snabbhet och spänst med konstnärlig känsla, grace och smidighet. De atletiska kraven stämmer väl in på vad som kan betecknas som manlighet, medan de konstnärliga ofta förknippas med kvinnlighet, och i konståkning måste både män och kvinnor besitta båda kvaliteterna. Denna dubbelhet är föremål för undersökning och analys i Anna Maria Hellborgs artikel. Hon har dels intervjuat tre tränare och tre domare inom svensk konståkning, dels observerat två VM-tävlingar, 2009 och 2010. Resultaten från delstudierna relateras till varandra och till litteratur om konståkning och i genusteori. Empirin ger upphov till en spännande diskussion om män och kvinnor, maskulinitet och femininitet, hetero- och homosexualitet, samt gränser och gränsoverskridanden och hur de uppfattas och tolereras på och utanför isen.

Inledning

Studiens syfte var att få fördjupad kunskap kring hur maskulinitet och femininitet hanteras inom manlig och kvinnlig konståkning. Särskilt om konståkning erbjuder män en alternativ maskulinitet samt hur denna alternativa maskulinitet påverkar kvinnlig konståkning. Studien behandlar hur manlig och kvinnlig singelåkning skiljer sig åt och om traditionella föreställningar om kvinnor och män återskapas.

Genom intervjuer med tränare och domare undersöktes hur deras preferenser och idéer om vad bra konståkning är för män respektive kvinnor påverkar den konståkning som presenteras på tävlingar. De intervjuade bestod av tre tränare och tre domare från södra Sverige. Tränarna tränar juniorer och seniorer upp till svensk elitnivå. Domarna dömer på svensk elitnivå och en dömer på internationell nivå. Dessa intervjuer jämfördes med observationer av SVT:s sändningar från VM i konståkning 2009 och 2010. Sändningarna omfattar kortprogram (till viss del) och friprogram i manlig och kvinnlig singelåkning.

Resultaten relateras till litteratur om konståkning och andra relevanta studier och analyseras med hjälp av genusteorier. Genus är en konstruktion som speglar uppfattningen om vad som anses manligt och vad som anses kvinnligt. Genuskontrakt är osynliga men väl medvetna föreställningar om hur kvinnor och män ska agera gentemot varandra (Hirdman, i Redelius, 2002). Dessa könsroller skapar en förväntan att agera i enlighet med föreställningarna, men att män och kvinnor inte är bundna av könsrollerna utan de kan förändras (Connell, 2008).

Sociologen R.W. Connells (2008) begrepp hegemonisk maskulinitet handlar om att en viss typ av maskulinitet intar en ledande position och dominerar över andra män och kvinnor. Hon tar upp motsättningar mellan hegemonisk maskulinitet och delaktig maskulinitet. Delaktighet innebär att de flesta män drar fördelar av genusordningen utan att vara de som införlivar den hegemoniska maskuliniteten.

Enligt psykoanalytikern Joan Riviere (i Butler, 2007) används femininitet av kvinnor för att maskera sig då de ger sig in på männens arena och maskulinitet används av män för att dölja det som de upplever är feminint hos sig själva. På grund av heteronormativiteten använder kvinnor femininitet för att avvisa homosexualitet, skriver Judith Butler (2007), professor i retorik och jämförande litteraturvetenskap. Denna femininitet ger intryck av att vara kärnan i kvinnor, något essentiellt, men är egentligen konstruerad och upprätthålls på en yttlig nivå.

De tekniska elementen

Singelåkning består av ett kortprogram och ett friprogram, kortprogrammet är 2:50 minuter och friprogrammet är 4:00 för kvinnor och 4:30 för män. Friprogrammet är fritt från obligatoriska element, men det finns restriktioner för hur mycket åkaren får göra, vilket är olika för män och kvinnor. I kortprogrammet ska åkaren utföra åtta obligatoriska element: tre hoppelement, tre piruetter och två stegsekvenser. I kvinnornas program är en stegsekvens utbytt mot en flygskärssekvens (Svenska Konståkningsförbundet, 2009). En flygskärssekvens är ett element där kvinnan åker över isen i svåra positioner. En svår position innebär

att åkaren uppvisar stor vighet. Flygskårssekvensen är svår att passa in till musiken, menar tränare 3, det blir som ett avbrott i programmet. Stegsekvenserna däremot är fyllda av fart och svåra vändningar och helst ska hela kroppen vara i rörelse. Domare 3 säger att en stegsekvens ofta är ett mycket publikfriande element som demonstrerar skridskoteknik och bidrar till kraftfullhet i programmet.

Det finns också skillnader i vilka hopp som kvinnor och män utför. De flesta män hoppar trippel Axel, vilket är det svåraste trippelhoppet och ett tiotal åkare hoppar kvadrupelhopp (fyra varv) på tävling. Dessa hopp utför inte kvinnor. Ett fåtal kvinnor genom historien har gjort trippel Axel eller kvadrupel, men det är ännu mycket ovanligt. Alla de intervjuade menar att det beror på fysiska skillnader mellan kvinnor och män, att det krävs en viss kroppstyp för att klara av dem. Att hoppa de svåraste hoppen kan också gå ut över den övriga åkningen säger domare 3. Domare 1 menar att kvinnor kan förlora i vighet av att bygga de muskler som krävs för den typen av explosivitet. Men tycker inte heller att det är eftersträvansvärt att kvinnor utför samma hopp som män och betonar samtidigt att konståkning är mer än hopp. Fast det kan också vara så att kvinnor väljer att inte hoppa de svåraste hoppen av andra orsaker. Abigail Feder (1994) berättar att en kvinnlig åkare på 1990-talet beskrevs som lika tekniskt skicklig som de manliga åkarna och menar att detta bidrog till sämre konstnärliga poäng. Ellyn Kestnbaum (2003), doktor i teater, påpekar dock att det historiskt inte går att utläsa en sådan logik.

Det finns en diskussion om att belöningen för svåra hopp, som kvadrupel, är för liten, särskilt inom den manliga konståkningen. Under OS 2010 menade silvermedaljören Jevgenij Plusjenko att det inte är utvecklande för sporten om guldmedaljören inte hoppar kvadrupel och poängterade att konståkning är en sport, inte en uppvisning (NBC, 2010). Betoningen på hoppelementen, som kräver styrka och explosivitet och som gör att mäns konståkning skiljer sig från kvinnors, vittnar om en traditionell maskulinitetssyn. Nathalie Koivula (1999) menar att maskulina sporter karaktäriseras av aggressivitet och effektivitet. Att sträva efter teknisk utveckling är det närmaste aggressivitet som konståkning kan komma eftersom kroppskontakt eller duellering inte förekommer. Flera av de intervjuade menar att det blivit viktigare med andra element än hopp i och med det nya bedömningssystemet. De håller dock med om att det kan vara bra om det lönar sig att hoppa svåra hopp. Samtidigt finns det en oro för att fokuseringen på teknik ska gå ut över artistieriet.

Programkomponenterna

Det nya bedömningssystemet, som arbetades fram efter OS 2002, innebär att varje element har ett grundvärde. Det finns en teknisk panel som tittar om åkaren utför sina element på ett korrekt sätt. Sedan finns det domare som sätter minus eller plus för kvaliteten på utförandet, dessa poäng utgör de tekniska poängen. Åkarna bedöms också, precis som tidigare, för konstnärligheten, detta kallas programkomponenter och består av fem delar: skridskoteknik, sammanbindande steg och rörelser, framförande/utförande, koreografi/komposition och tolkning till musiken. Domarna bedömer detta på en skala mellan ett till tio.

Enligt de allmänna tävlingsreglerna ska man bland annat titta efter djupa skär, svåra vändningar, invecklat fotarbete, emotionellt engagemang, precision, originalitet och per-

sonlig tolkning av musiken (Svenska konståkningsförbundet, 2009). Domare 2 och domare 3 är överens om att programkomponenterna fortfarande är en fråga om tycke och smak och att man inte kommer ifrån det. Domare 2 vill se konståkning med mycket fart, rena hopp och bra hållning medan domare 1 vill att åkarens prestation och presentation ska ge en upplevelse. Domare 3 talar om att åkaren måste bli ett med musiken och ta tag i publiken. Olika domare lägger vikt vid olika saker. Alla är dock överens om att när man ska bedöma ett program är det viktigt att se till helhetsintrycket. Domare 1 påpekar att denna bedömning inte ska skilja sig mellan kvinnliga och manliga åkare, eftersom de har samma krav och kriterier att rätta sig efter, men säger också att det kan vara olika från domare till domare. Domare 2 säger dock att man tenderar att vara snällare i bedömningen av pojkarna när det gäller programkomponenterna.

Domare 3 säger sig hellre döma männens tävlingar för att de är intressantare, mer kraftfulla och de bjuder mer på sig själva. Domare 2 tycker att männens program generellt sett är bättre koreograferade och tror att kvinnor kanske inte vågar sticka ut. Tränare 1 hävdar att domarna ofta säger att de vill se mer variation i kvinnlig konståkning och välkomnar att åkarna gör något annorlunda, men att när det kommer till tävling så belönar de inte detta lika mycket. Det har blivit färre personligheter i dagens konståkning, menar tränare 1, och domare 3 tycker att dagens åkare inte åker lika väl till musiken som de exempelvis gjorde på 1970-talet.

Musik och stil

Att välja rätt musik är mycket viktigt i konståkning. När ett program skapas utgår man alltid från musiken. Tränare 1 och tränare 3 säger att det är viktigt att musiken passar åkarens personlighet. Domare 2 påpekar att som domare får man inte påverkas av om man tycker om musiken eller inte, utan åkaren ska bedömas för sitt program och hur väl han eller hon tolkar musiken.

Flera av de intervjuade menar att pojkar ofta vill åka till mer kraftfull musik och tränare 1 säger att man ofta väljer annan musik till pojkarna. Tränare 3 menar dock att det mest är yngre pojkar som inte vill åka till klassisk musik. I de tävlingar som observerats åker männen till allt från Matrix till elgitarrer av Jimi Hendrix och från jazz till techno. De flesta åker dock till klassisk musik men det är ofta dramatiska stycken. Män använder ofta musiken för att uttrycka en karaktär, och variationen i männens tävlingar är större. Domare 2 tänker att det kanske är mer accepterat för män att ha en utåtagerande stil i sin åkning. Kestnbaum (2003) skriver att den manliga konståkningen utvecklades mot en mer artistisk stil på 1980-talet vilket gav större variation på männens tävlingar, denna utveckling skedde inte i den kvinnliga konståkningen. Professor Yvonne Hirdman (2001) menar att män inte låter sig begränsas till endast en beskrivning av dem själva och att de olika rollerna, skillnaderna som uttrycks, är viktig för att spänningen mellan mannen och kvinnan ska bestå. Så om män uttrycker artisteri och mjukhet måste kvinnorna göra något annat för att skilja sig från männen, alltså betona sin femininitet, sin mildhet och sin skönhet.

I observationerna åker kvinnorna oftast till klassisk musik och ofta till vackra piano-stycken. Tränare 3 menar att lugnare musik kan vara enklare att åka till om åkaren har fina

rörelser, men kan åkaren inte uttrycka musiken riskerar programmet att bli tråkigt. Även domare 3 säger att det inte blir så stort utrymme för tolkning till en lugnare musik eftersom det inte finns så mycket skiftningar i den musiken. Under VM 2009 och 2010 har några få kvinnor valt dramatisk klassisk musik och undantagen är swing, tango och samba. Ett par åker till musik där de ska personifiera en karaktär och de karaktärer som väljs är Carmen och Cleopatra, två kvinnor som är mer kända för sin skönhet än för sina (heroiska) handlingar. När män har gestaltat karaktärer tidigare år har det varit Gudfadern, Robin Hood eller Gladiator (Kestnbaum, 2003).

För att bevara en manlig prägel på en aktivitet eller idrott som också utövas av kvinnor blir det viktigt att skapa skillnader i hur män och kvinnor framställs. Christine Mennesson (2009) som skriver om manliga balett- och jazzdansare, berättar att eftersom det finns så få män inom dansen erhåller de en särskild status inom dansvärlden. Denna upprätthåller de genom att beskriva sin dansstil som annorlunda än kvinnors. Även om tekniken är densamma beskriver de sin stil som mer energisk. I konståkning skulle det innebära att egenskaper som mjukhet och smidighet, som är viktiga för alla konståkare, får stå tillbaka för beskrivningen av manlig konståkning som teknisk, fartfylld och, precis som i dansen, energisk.

Det blir tydligt genom observationerna att musiken är en stor faktor i skapandet av maskulinitet och femininitet. De som åker till mjukare klassisk musik, vare sig det är män eller kvinnor, tenderar att framställa sig själva på ett mer graciöst vis. Det påminner om balett med böjda armar, bakåtlutade ryggar och lätthet (Kestnbaum, 2003). De som åker till dramatisk musik eller modern musik har ett snabbare rörelsemönster, vilket ger ett mer ryckigt intryck. Eftersom kvinnor oftare åker till mjukare musik måste de visa upp en mjukare åkning för att kunna spegla musiken bättre.

Klädsel

Kläder väljs efter musiken. Flera av informanterna påpekar vikten av att kläderna och musiken stämmer överens. Om det finns ett tema eller om det är en speciell musikstil försöker man välja kläder som passar den, säger tränare 1. Domare 3 menar att män generellt sett är bättre på att tolka musiken genom kläderna. Kvinnornas dräkter är vackra men speglar inte alltid musiken.

Alla kvinnor i de observerade tävlingarna har en dräkt med kort kjol och strumpbyxor. Vissa trär strumpfoten över skridskorna för att få benet att se längre ut. I stort sett alla, både män och kvinnor, har glitter på sina kläder. Kvinnornas dräkter är varierande i färg och ornament men modellen är i stort sett densamma. Några åkare visar mer hud runt axlar och rygg, andra har en djupare urringning; det är oftast inte bar hud utan hudfärgade nylonpartier i dräkten. Domare 2 nämner att det finns regler som säger att de ska göra avdrag om åkarna är för nakna klädda, men detta görs sällan eftersom det inte finns tydliga regler för vad som anses vara för naket. Det är inte tillåtet för kvinnor att åka i byxor men de får använda tajts. Detta görs dock inte alls i VM 2009 och 2010, det verkar inte vara speciellt populärt. Tränare 1 menar att det beror på att tights är väldigt avslöjande och visar former som man kanske vill dölja, både om man är för kurvig eller för smal.

Generellt sett bär de manliga åkarna svarta kläder. I stort sett alla har svarta byxor men tröjorna varierar, från fladdriga skjortor som är öppna i halsen till formell skjorta med slips. I början av 1900-talet åkte männen ofta i kläder som associerades med överklass. Det var kostym eller uniform. Tajtare kläder som var mer flexibla att åka i började först användas på 1970-talet. Dessa kläder avslöjade genitaliernas konturer och skapade en erotisk objektifiering som traditionellt var förknippat med kvinnor. 1994 beslutade ISU (International Skating Union) att männen endast fick ha byxor och inte tajts (Kestnbaum, 2003). När den manliga kroppen hamnar i fokus och utlämnas till betraktande anses det hotfullt, eftersom objektifiering förknippas med feminitet (Buchbinder, 1994).

Varför kvinnornas dräkter ofta är ljusa och männens mörkare har domare 3 inget svar på men avråder alla från att åka i vitt eftersom åkaren försvinner mot den vita sargen. Richard Dyer (1997), som är professor i filmvetenskap, skriver att det är en återkommande skillnad i ljus i framställningen av män och kvinnor. I tavlor och filmer är mannen ofta porträtterad i mörkare och dovre färger och ljuset faller inte lika starkt på honom. Kvinnan gestaltas i ljus som ofta kommer ovanifrån och skapar ett helgonliknande ljus. Denna framställning fångas på isen också, då kvinnor oftare åker i ljusa och väl synliga färger och männen oftare åker i mörka färger. Heteronormativiteten baseras på föreställningen om att motsatser dras till varandra, menar Butler (2007), därför framställs kvinnor och män olika. Kvinnor skildras som vackra och känsliga, män som starka och modiga och detta förstärks genom ljus som förknippas med godhet och skugga som associeras med spänning.

Opassande element och features

Tränarna säger att pojkar och flickor tränar ihop och lär sig samma saker men ändå finns det olika uppfattningar kring vad kvinnor och män bör och inte bör göra på isen. Några av de intervjuade menar att det inte finns något som är opassande för vare sig män eller kvinnor att utföra. Men en feature, en rörelse som höjer svårighetsgraden på ett element, som nämns som olämplig för män är Biemannpiruetten. Det är en ståpiruett där åkaren tar tag i skridskon bakom ryggen och för benet över huvudet. Piruetten utförs oftare av kvinnor. Några menar att män visst kan göra den, andra menar att det inte alls är lämpligt. Biemannpiruetten kräver stor vighet och här går åsikterna isär kring om pojkar tränar vighet, om de bör göra det och om de kan bli viga. Tränare 1 och tränare 3 säger att både pojkar och flickor tränar vighet även om pojkar inte visar upp det så mycket i sina program. Både pojkar och flickor tränar vighet, säger tränare 3, men pojkarna kanske inte direkt tränar på att klara av Biemannpiruetten. Flera av informanterna menar att pojkar och män inte har förutsättningarna för att klara av att utföra en Biemannpiruett. Domare 1 säger att flickor tränar mer på att till exempel gå ner i spagat än pojkar, men menar samtidigt att vighet också är en stor del av kvinnlig konståkning. Enligt Kestnbaum (2003) har det förekommit domare som påpekat att vissa rörelser inte passar sig för män eftersom de är kvinnliga rörelser och skulle förringa framställningen av dem som män. Men tränare 3 skulle aldrig avråda en åkare från att göra en feature på grund av att den var för feminin eller för maskulin.

Laurel R. Davis (1990) har skrivit om manliga cheerleaders och berättar att vissa moment inte utförs av männen eftersom de anses feminina. Männen utvecklade också en annan stil i sina rörelser och rörde sig mindre än kvinnorna. De utgjorde basen vid lyft och fångade kvinnorna vid volter. Där får de använda sin fysiska styrka, vilket anses definiera atleter och män. Davis menar att dessa män kan bli accepterade eftersom de inte utmanar traditionella könsroller utan snarare förstärker dem. Butler (2007) skriver att konstruktionen av genus får män och kvinnor att anta att de blir straffade om de inte agerar i enlighet med normerna. Sociologen Jay Coakley (2007) menar att män har ett mer begränsat handlingsutrymme i jämförelse med kvinnor och att det kan förklara att det, i exempelvis konståkning, finns element män inte bör göra enligt den hegemoniska maskuliniteten.

Femininitet i manlig konståkning

När de intervjuade fick frågan om det var problematiskt att tala om män och femininitet inom konståkning så började de allra flesta prata om homosexualitet. De sade att det inte är något man lägger vikt vid eller bryr sig om, ifall någon skulle vara homosexuell. Samtidigt uttrycker de en medvetenhet om att det finns en föreställning utifrån, att manliga konståkare är homosexuella och att vissa faktiskt är det. Rykten om manlig homosexualitet är något de måste förhålla sig till.

Tränare 1 och tränare 2 berättar att det finns föräldrar som inte vill att deras söner ska syssla med konståkning, att de är rädda för att de ska bli homosexuella. Mennesson (2009) som intervjuat män inom dansen berättar att de också har erfarenhet av misstänksamhet, speciellt från sina fäder, angående sitt val av aktivitet och yrke. Etnologen Marie Nordberg (2005b) skriver om maskulinitet i förskolan och menar att pojkar som praktiserar feminint kodade aktiviteter väcker oro hos barn, föräldrar och pedagoger. Det är en oro för att könskategorierna ska luckras upp och det upplevs som hotande. Flickor däremot har större handlingsutrymme och det anses inte lika hotfullt med pojkflickor. Christine L. Williams (1992) har intervjuat män i kvinnodominerande yrken och de menar att de fördomar som möter dem kommer från folk utifrån. Domare 1 påpekar att kritiken om att manlig konståkning är för feminin också oftast kommer utifrån.

Under OS 2010 förlöjligade en kanadensisk reporter Johnny Weir och hans feminina framtoning genom att uttrycka att han borde könstestas (Chandler, 2010). Domare 3 tror att det är möjligt att vissa domare hänger upp sig på Weirs stil, på och av isen, men vill dock skilja mellan en feminin stil och en manlig klassisk stil. Den förra är mer balettorienterad och den senare handlar mer om en mjukare åkning. Skillnaden är dock begränsad. De intervjuade tror inte att uttalanden som detta kommer påverka konståkningen särskilt mycket. Domare 1 menar att konståkningen består av balansen mellan konst och idrott och att det inte kommer förändras. Om en manlig åkare har en mer feminin stil ska han behålla den, tycker tränare 3. På 1980-talet uttryckte däremot presidenten för det amerikanska konståkningsförbundet en oro för att inte kunna locka män till sporten på grund av de dubbla signaler som konståkningen ger de manliga åkarna. Därför beslöts under en tid att männen inte skulle få blommor på prispallen och att publiken inte fick kasta in blommor på isen.

I intervjuer med manliga konståkare betonas det ofta om de har fru och barn. Logiken är den att om heterosexuella män är utövare så legitimerar det sporten (Kestnbaum, 2003). Nordberg (2005a) har tagit upp hur det på 1990-talet pratades om den farliga kvinnomiljön. De kvinnodominerande yrkena sågs som problematiska för pojkar och män, då de kunde leda till en feminisering av mannen. Hon skriver i sin avhandling, om manliga arbetstagare i kvinnoyrken, att de manliga frisörernas sexualitet ofta är i fokus, de antas vara homosexuella om inte motsatsen bevisas. Samma sak möter männen inom dansen, skriver Mennesson (2009) och berättar att alla de hon intervjuat tog avstånd från associationen till homosexualitet, även de som var homosexuella. Konståkaren Rudy Galindo var öppet homosexuell men hade svårt att acceptera rollen som förebild för andra homosexuella män inom konståkningen. Han trodde att det skulle missgynna honom att vara öppen och ville därför inte prata om sin sexuella identitet (Kestnbaum, 2003).

Domare 3 menar att det finns många homosexuella män inom konståkningen och sociologen Brian Pronger (1990) berättar att en av de han intervjuat menar att det kanske är omkring 80-90 procent av manliga konståkare som är homosexuella. Utomstående tror också automatiskt att man är homosexuell som manlig konståkare. Denna föreställning, vare sig den är sann eller inte, kan locka homosexuella till sporten. Men trots denna "acceptans" menar Pronger att få är öppna med sin läggning. Att som man syssla med konståkning, en anedd feminin sport, innebär att han ger sig in på ett kvinnligt område. Därför anses han inte vara en "riktig" man enligt normen, då han förkastar kroppskontakt och aggressivitet till förmån för det graciösa och rytmiska. Aggressivitet, effektivitet och kraft är egenskaper som förkroppsligar den åtråvärda maskuliniteten. En sport som anses maskulin är en sport som upprätthåller en skillnad gentemot kvinnor (Koivula, 1999). Kestnbaum (2003) skriver att konståkning anses som en feminin sport och genom att delta avsäger man sig sin maskulinitet, eftersom sporten saknar aggressivitet. Coakley (2007) påpekar att mäns tävlingsinstinkt och aggressivitet används som bevis för att legitimera könsmaktordningen. De män som inte uttrycker aggressivitet underordnas dem som införlivar den hegemoniska maskuliniteten. Rädslan för att konståkningen ska anses vara en arena för homosexuella män är närvarande inom den manliga konståkningen. Den hegemoniska maskuliniteten kräver inte bara hundra procent heterosexuellt begär och beteende, utan måste ständigt bevisas. Detta kan bland annat göras genom en homofobisk diskurs (Anderson, 2005).

Femininitet i kvinnlig konståkning

Idrotten har av tradition ansetts tillhöra män, att tävla och mäta krafter är kännetecknen för maskulinitet. Om kvinnor skulle uttrycka samma egenskaper och ha samma förmågor som män bör det förkastas. Pat Griffin (1998) skriver att man kallar kvinnor maskulina eller okvinnliga när de går över gränserna och utmanar manliga privilegier. Att kalla dessa kvinnor lesbiska anses som en förolämpning och används för att avskräcka kvinnor att idrotta och bli starka. Homofobin håller samman traditionella könsroller och begränsar kvinnor i sitt idrottande av rädsla för att få sin femininitet ifrågasatt. Detta påverkar alla kvinnor som ägnar sig åt idrott, även de som inte är lesbiska. Därför blir det viktigt att maskera sig med femininitet, som Riviere (i Butler, 2007) skriver, när kvinnorna ger sig in på en manlig

arena, vilket all idrott av tradition varit. Nu när kvinnor är accepterade i de flesta sporter talas det istället om förhållandet mellan femininitet och fysisk aktivitet, menar Precilla Y.L. Choi (2000). Rädslan för en lesbisk stämpel motverkas genom feminina attribut och synliga pojkvänner eller makar. I den kvinnliga konståknningen innebär det att dräkter, smink och rörelser feminiserar den atletiska kraft som krävs för att utföra alla hopp, piruetter och steg.

Det ska i vårt samhälle finnas en tydlig visuell skillnad mellan män och kvinnor annars riskerar individen att bli misstänkliggjord. På 1960-talet infördes könstester inom idrotten för att kunna avslöja män som försökte tävla i kvinnornas tävlingar (Choi, 2000). Detta får konsekvensen att kvinnors utseende måste vara i enlighet med den kvinnliga stereotypens mall. En kvinna som närmar sig manlig fysik blir ifrågasatt. Feder (1994) menar att femininitet överdrivs i kvinnlig konståkning. Detta kan bero på att det finns en likhet i kvalitet mellan män och kvinnors åkning, vilket kräver tydligare markörer mellan kvinnors och mäns tävlingar.

Choi (2000) påpekar att kvinnor nu har tillgång till i stort sett alla idrotter på det olympiska programmet men att de ofta figurerar i en kvinnlig version. Exempelvis tävlar män och kvinnor i olika grenar i gymnastik och i den fristående grenen, som både män och kvinnor tävlar i, tävlar kvinnor till musik, vilket män inte gör. Även i konståkning finns det som tidigare nämnts skillnader i obligatoriska element och programmens längd. Davis (1990) skriver att kvinnliga cheerleaders endast är där för att tittas på och att de till och med väljs ut på grund av deras utseende. De ses som oförmögna att utföra aktiviteter som kräver styrka. Att kvinnor skulle klara av att lyfta andra kvinnor anses som otroligt, onaturligt och oattraktivt. På grund av att motsatsförhållandet mellan män och kvinnor måste bestå, enligt heteronormen, får inte kvinnor vara starka eller tekniskt skickliga för att anses som riktiga kvinnor, eftersom detta är manliga egenskaper (Wittig i Butler, 2007).

Teve och press

Kommentatorerna i teve berömmar ofta männen för bra teknik, men det är det vackra med tekniken som uttrycks. Det handlar om fina sträckningar, mjuka knän, mjuka landningar, bra flyt, lätthet. Några få åkare beskrivs som klassiska och balettskolade, vilket kan tolkas som att de är mjuka i sin åkning, ”mycket klassisk, mycket balett, mycket mjuk” sägs om en åkare. Tekniken kommenteras också för kvinnorna i form av att berömma dem för bra längd och höjd på hoppet. Ibland beskrivs de mindre graciösa kvinnorna som atletiska. Kestnbaum (2003) menar att beskrivningen av kvinnor som atletiska ibland görs för att markera att något saknas. När atletiska och tekniska åkare förlorar, antyds det att det var just på grund av den tekniska skickligheten. Få av de tävlande, oftare män än kvinnor, benämns i sändningarna som konståkare eller konstnärer, som att de införlivar konståkningens essens. Det är åkare som spelar ut känslor med hela kroppen och ansiktet, de kan ha en mjukare åkstil men också en mer teatralisk. Helena Tolvhed (2008) skriver i sin avhandling *Nationen på spel* att det i populärpressen 1956 skrivs om en svensk skridskoåkare och att han rör sig som en ballerina samt att hans åkning personifierar manlig skönhet. Det betonas att manlig skönhet är något annat än kvinnlig skönhet. I tevesändningarna beskrivs de bra

manliga konståkarna som underbara. Kvinnliga konståkare som utmärker sig beskrivs som vackra. Det kan tyckas som en obetydlig skillnad men är ändå en markering om att kvinnor och män är olika. Det verkar svårt att beskriva en man som vacker.

Choi (2000) har studerat hur kvinnliga idrottare beskrivs i media och menar att det ofta fokuseras på deras utseende och/eller deras familj (man och barn). Denna fokusering på kvinnors attraktivitet hindrar kvinnor att bli respekterade som atleter. Michael A. Messner (2002), professor i sociologi, menar att media föredrar att föra fram kvinnor i centrum om de kan uppskattas och beundras för sin sexuella attraktivitet. Annars hamnar de i marginalen. Därför måste kvinnor framställa sig själva som attraktiva för att få medialjus och sponsorer. Kvinnliga atleter som inte införlivar den feminina normen och som deltar i maskulina sporter riskerar att behandlas sämre av tränare, domare, media, sponsorer och fans (Krane i Choi, 2000).

Mellan 1995 och 1996 förändrade amerikanskan Michelle Kwan sin stil och åkning. I media beskrevs hon som en mer mogen åkare och det lades mycket vikt vid den markerade sminkningen, de utmanande kläderna och valet av musik (Salome). Ingen vikt lades vid att hon även förbättrat sin fysik, blivit starkare och åkte med större precision. Detta visar att kvinnor främst blir uppmärksammade för sitt yttre och inte för sin skicklighet. Konsekvensen blir att kvinnorna måste agera enligt genuskontraktet och utnyttja den heterosexuella normen för att kunna fortsätta och bli framgångsrik i sin idrott. Det innebär att de behöver uttrycka en (genus)identitet som de kanske inte känner sig bekväma med eller ens identifierar sig med. Denna genuseditet reproduceras därmed och skapar normer för hur kvinnor bör vara enligt heteronormativiteten (Butler, 2007).

På 1990-talet pågick en jämförelse i medierna mellan amerikanskorna Nancy Kerrigan och Tonya Harding. Sam Stoloff (2000) tolkar tvisternas framställning i media som uttryck av klass snarare än av kön. När media jämförde Harding med Kerrigan framstod Harding som stel, därmed ofeminin och därmed tillhörande en lägre klass. I detta fall blir femininitet, tolkad i konståkningsdiskursen, en markör av klass och Harding saknade den typen av femininitet. Stoloff menar att det var mer fokus på Hardings lägre klass eftersom hennes uppförande stämde överens med de stereotypa bilderna av lägre klasser: hon rökte, sminkade sig för mycket, var aggressiv och uttryckte att hon ville tjäna pengar. Kerrigan å andra sidan, vars egentliga klasstillhörighet var oklar, införlivade det amerikanska medelklassidealet kring uppförande och stil. Naomi Wolf (1996), doktor i litteraturvetenskap, skriver att den manliga kulturen är full av historier om den vackra och den fula kvinnan, där den ena vinner och den andra förlorar. Kvinnor måste välja att antingen vara smarta eller vackra, de kan inte vara båda. I exemplet med Kerrigan och Harding kan smart bytas ut mot atletisk, vacker och atletisk anses inte heller gå att kombinera i en manlig kultur, vilket bland annat Davis (1990) uttryckte om kvinnliga cheerleaders, som nämnts tidigare.

När det i media skrivits om de manliga konståkningstävlingarna har de ofta associerats med krigföring, menar Kestnbaum (2003). Detta kan jämföras med föreställningen att män inom idrott ska slita och offra sig. Det anses som en hedervärd form av maskulinitet. Den manliga kroppen kan liknas vid en maskin som är stark, outtröttlig och teknisk (Messner, 2002). På detta sätt kan även manlig konståkning uppfattas som maskulin, genom att tala om vikten av teknik och betoningen av konståkning som idrott. Kommentatorerna i teve säger ibland efter männens program att åkaren ser trött ut. Detta kan tolkas som att de är

dåligt tränade men snarare kan det förstås som en markering av att männen tar ut sig, att de ger allt och att deras program är mer krävande.

Under VM 2010 zoomade kameran ofta in de manliga åkarnas skridskor när de utförde piruetter eller stegsekvenser. På de kvinnliga åkarna zoomades ben och skridskor endast in under slow motion-bilderna, efter att programmet var utfört. Detta kan vara ett undantag som endast förekommer i produktionen av just den tävlingen, eftersom det under VM 2009 var sparsamt med inzoomning överhuvudtaget. Men valet har ändå gjorts att filma männens tävling annorlunda än kvinnornas. Genom att fokusera kameran på skridskons rörelser betonas vikten av teknik, att detaljerna är viktigare än helheten då resten av kroppens rörelser inte syns i bild. Det blir irrelevant vad åkaren gör med överkroppen för att män ska gestalta styrka, och styrka i konståkning sitter i benen. Männen inzoomas nästan aldrig från midjan upp, vilket kvinnorna gör. Det förmedlar bilden att kvinnlig konståkning handlar om överkropp, händer och ansikte.

Diskussion och analys

Konståkning är en bedömningssport, särskilt programkomponenterna bedöms i hög grad utifrån domarnas preferenser. Det innebär att åkarna måste rätta sig efter de tendenser som domarnas tycke premierar. För att tillhöra toppskiktet måste åkaren behärska någon form av artisteri. Männens tävlingar innehåller en bredare blandning av olika stilar, det är männen som för singelåkningen framåt både tekniskt och artistiskt. De utvecklar originella program som innehåller en bra blandning av beundransvärd teknik och känslouttryck. Det finns de som intar mer komiska roller, de som uttrycker en tekniskt explosiv stil och de som åker med mjukhet och känsla i ansikte och rörelser. Element som stegsekvenserna sätter karaktär på åkningen. En bra utförd stegsekvens är något av det häftigaste i programmen som kan locka publiken till jubel och handklappning i takt med musiken. Det är ett publikfriande element som männen får utföra två gånger i sina program. Musiken är ofta igenkännbar och det förekommer ofta annan musik än den klassiska.

Egenskaper som känsla och rytmik anses ofta för feminint för män att uttrycka men inom konståkningen är det något som eftertraktas och premieras. Det verkar som att könsbrytande aktiviteter vidgar handlingsutrymmet för männen inom konståkning. Eftersom de redan är inne i en kvinnlig arena är de förknippade med femininitet och det är verkningslöst att försöka ändra den uppfattningen. Koivula (1999) skriver, att konståkning inte hotar maskuliniteten, eftersom det är en "feminin" sport och inte en arena som den hegemoniska maskuliniteten gör anspråk på. Därför finns det plats för en alternativ maskulinitet. Denna alternativa man smyger undan och både avfärdas och hyllas för sin vilja att utöva en feminint kodad sport. Problemet är att någon kritisk granskning av denna man sällan görs. När Connell (2008) skriver om delaktig maskulinitet menar hon att män som inte lever upp till den ideala maskuliniteten ändå kan få åtnjuta de fördelar manlig överordning skapar. Den mannen kan vara feminin, känslig och emot manlig överordning men ändå vara överordnad på den arenan han stiger in i, även om det är en feminin arena som i konståkning. På det sättet kan ojämlikheten mellan könen bestå.

Men det finns tendenser som visar på försök att bevara en hegemonisk maskulinitet i denna "feminina" sport, genom att vara tekniskt avancerade och sträva efter ökade svårig-

heter. Detta kommer till uttryck i debatten kring kvadrupelhoppen: det måste vara idrott, inte uppvisning, för idrott är maskulint och uppvisning/show/konst är feminint. Denna debatt om de svåraste hoppen får inte samma uppmärksamhet inom den kvinnliga konståknningen. Även om hoppotvecklingen stannat av där också är det få eller ingen som påstår att en värdig kvinnlig vinnare måste hoppa trippel Axel.

På grund av associationen till homosexualitet kan femininitet vara problematiskt för manliga konståkare men det finns en stor acceptans för homosexuella män inom konståknningen. Alla de intervjuade kom mer eller mindre att nämna det. Trenden av minskad homofobi, skriver sociologen Eric Anderson (2005), kan förändra hur maskulinitet konstrueras. Om gränserna för maskulinitet skulle förändras kan det leda till att män kan inta feminina arenor med färre stigman. Det kan alltså finnas fritt utrymme i konståknningen för män att experimentera med stilar och femininitet. Williams (1992) som skrivit om män i kvinnodominerande yrken fann att ju mer kvinnodominerande ett yrke var desto större fördelar hade män vid anställning och befordran, fördelar som kvinnor i mansdominerande yrken inte får. Detta beror på att män är normbärare i samhället vilket innebär att de tar med sig de strukturella fördelarna de har gentemot kvinnor i alla fält de intar. Det verkar inom konståknningen vara öppet för män att uttrycka sig som de önskar även om det innebär att ryktena om homosexualitet skulle förstärkas. Men om det samtidigt är få som är öppna med sin läggning visar det på att det ändå inte är accepterat av alla och att man är väl medveten om det.

Få ifrågasätter varför de kvinnliga konståkarna uttrycker femininitet eftersom det anses naturligt för kvinnor att göra det, men denna femininitet är låst och det finns inte speciellt många olika sätt för kvinnor att utöva konståkning på. Detta kan bero på att normbäraren har skiftat från att vara mannen till att vara kvinnan, och för normbärare begränsas handlingsutrymmet. Normer är begränsande och kräver att man håller sig innanför de upplevda ramarna. När jag pratar med informanterna märker jag att det ofta handlar om det som skiljer sig, och det som skiljer sig är vad män gör. Kvinnlig konståkning bara är och manlig konståkning speglas mot den och definierar sig ifrån den kvinnliga konståknningen genom att göra andra saker. Även om konståkning av många anses som en sport för kvinnor är det männens handlingsutrymme som är stort. Vill män åka konståkning, skapas särskildnad genom att på olika sätt reducera kvinnors konståkande till en typ av åkning, för att undvika likhet mellan könen. Bland annat genom att fokusera på kvinnors uttryck av femininitet. Detta görs via kläder, smink, musik men också genom att betona kvinnors underlägsna fysik och ha kortare program och färre hopp. Kvinnor behöver inom all idrott betona sin femininitet för att accepteras som kvinnor på grund av att idrott fortfarande anses som en maskulin aktivitet, citat som 'idrott är skapad av män för män', påminner ständigt om det.

Alla de intervjuade menar att kvinnor inte har de fysiska förutsättningarna för att hoppa trippel Axel och kvadrupel. Frågan är om det verkligen stämmer, frågan är om kvinnor försöker hoppa kvadrupel och tränar på det? Samma sak är det för män och vighet. Männen anses inte kunna bli lika viga, enligt några av mina informanter. Men de tränar inte heller på de riktigt svåra positionerna, varför inte det? Torbjörn Tännsjö (2007), professor i praktisk filosofi, menar att skillnader i män och kvinnors discipliner upprätthålls snarare på grund av socialt konstruerade könsskillnader än på biologiska skillnader. Det kan betyda att det finns föreställningar om fysisk kapacitet som kanske inte är helt riktiga. Kanske finns det skillnader, men de kanske inte har så stor betydelse som samhället och idrotten tenderar

att tro. Men det är inte heller vanligt att någon försöker utmana dessa föreställningar mer än vid enstaka tillfällen. När detta görs ses det som något spektakulärt och unikt, något som endast individen klarar av.

Referenser

- Anderson, E. (2005) *In The Game. Gay Athletes and the Cult of Masculinity*. State University of New York Press, Albany
- Buchbinder, D. (1994) *Masculinities and Identities*. Melbourne University Press, Carlton
- Butler, J. (2007) *Genustrubbel. Feminism och identitetens subversion*. Daidalos, Göteborg
- Chandler, R. (2010) "French broadcasters: Johnny Weir should take gender test." (hämtat från Internet 2010-05-06) <http://outofbounds.nbcsports.com/2010/02/post-271.html.php>
- Choi, P.Y.L. (2000) *Femininity and the Physically Active Woman*. Routledge, London
- Coakley, J. (2007) *Sports in society. Issues and controversies. Ninth edition*. McGraw Hill, New York
- Connell, R.W. (2008) *Maskuliniteter*. Daidalos, Göteborg
- Davis, L.R. (1990) "Male Cheerleaders and the Naturalization of Gender." s.153-161, i Messner, M.A. & Sabo, D. (red.) *Sport, Men, and the Gender Order. Critical Feminist Perspectives*. Human Kinetics Books, Champaign
- Dyer, R. (1997) *White*. Routledge, London
- Feder, A.M. (1994) "A Radiant Smile from the Lovely Lady. Overdetermined Femininity in 'Ladies' Figure Skating." i *The Drama Review* vol.38, nr.1, s.62-78 (hämtat från internet 2010-04-20) www.jstor.org/stable/1146356
- Griffin, P. (1998) *Strong Women, Deep Closets. Lesbians and Homophobia in Sport*. Human Kinetics, Champaign
- Hirdman, Y. (2001) *Genus – om det stabila föränderliga former*. Liber, Stockholm
- Kestnbaum, E. (2003) *Culture On Ice. Figure Skating & Cultural Meaning*. Wesleyan University Press, Middletown
- Koivula, N. (1999) *Gender in sport*. Akademitryck, Edsbruk
- Mennesson, C. (2009) "Being a man in dance: socialization modes and gender identities". i *Sport in Society* vol.12, nr.2, s.174-195 (hämtat från internet 2010-03-09) <http://search.ebscohost.com.support.mah.se/login.aspx?direct=true&db=s3h&AN=36518453&site=ehost-live>
- Messner, M.A. (2002) *Taking the Field. Women Men and Sports*. University of Minnesota Press, Minneapolis
- NBC (2010) "Plushenko rips Lysacek; Russia won't contest result". (hämtat från Internet 2010-05-06) www.nbcolympics.com/news-features/news/newsid=430590.html
- Nordberg, M. (2005a) *Jämställdhetens spjutspets? Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet*. Bokförlaget Arkipelag, Göteborg
- Nordberg, M. (2005b) "Det hotande och lockande feminina – om pojkar, femininitet och genuspedagogik". s.122-145, i Nordberg, M. (red.) *Manlighet i fokus – en bok om manliga pedagoger, pojkar och maskulinitetsskapande i förskola och skola*. Liber, Stockholm
- Pronger, B. (1990) *The Arena of Masculinity. Sports, Homosexuality, and the Meaning of Sex*. St. Martin's Press, New York
- Redelius, K. (2002) *Ledarna och barnidrotten. Idrottsledarnas syn på idrott, barn och fostran*. HLS förlag, Stockholm
- Stoloff, S. (2000) "Tonya Harding, Nancy Kerrigan, and the Bodily Figuration of Social Class." s.234-250, i Birrell, S. & McDonald, M.G. (red.) *Reading Sport. Critical Essays on Power and Representation*. Northeastern University Press, Boston
- Svenska Konståkningsförbundet (2009) II. Allmänna Tävlingsregler för säsongen 2009/2010 ISU Judging System, III. Tekniska regler, singelåkning för säsongen 2009/2010 (hämtat från Internet 2010-05-06) <http://iof2.idrottonline.se/templates/PageWide.aspx?id=2485>
- Tolvhed, H. (2008) *Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948-1972*. Bokförlaget H.ström, Umeå
- Tännsjö, T. (2007) "Against Sexual Discrimination in Sports". s.347-358, i Morgan, W.J. (red.) *Ethics in Sport. Second Edition*. Human Kinetics, Champaign
- Williams, C.L. (1992) "The Glass Escalator: Hidden Advantages for Men in the 'Female' Professions." i *Social Problems* vol.39, nr.3, s.253-267 (hämtat från internet 2010-04-07) www.jstor.org/stable/3096961
- Wolf, N. (1996) *Skönhetsmyten*. Natur och Kultur, Stockholm